
Anka Vidovič-Miklavčič

Kmečka zveza in socialno zavarovanje kmečkega ljudstva

Vprašanje javnega socialnega zavarovanja kmečkega ljudstva je začela obravnavati v začetku našega stoletja po nemškem vzoru avstrijska vlada, ki je leta 1904 izdelala prvi zakonski osnutek.¹ Po tem načrtu je bilo obvezno zavarovanje ne le za delavce, marveč tudi za kmečke delavce in delavke, ki spadajo med posle. Sem so takrat šteli vse pastirje in pastirice, hlapce, deklice, ki spadajo v poselski red. Mlinarji, viničarji, bajtarji in razni gozdni delavci niso bili zajeti v obvezno zavarovanje, lahko pa so se zavarovali prostovoljno.²

Po zakonskem osnutku bi bil zavarovan vsak kmečki posej, in to v primeru bolezni, onemoglosti in za starost. Toda zavarovanje v primeru bolezni bi bilo le polovično. V primerjavi z obrtnim ali tovarniškim delavcem bi kmečki delavec dobil zdravniško pomoč in zdravila in pa plačane stroške zdravljenja v bolnišnici za štiri tedne, v primeru smrti pa bi se plačala mala pogrebna (najmanj 12 K). Te stroške bi plačala bolniška blagajna, pri kateri je bil delavec zavarovan.³

Zavarovanje za starost in onemoglost bi zagotovilo poslu malo starostno preskrbnino v primeru, če bi tako obnemogel, da ne bi mogel zaslužiti več ene tretjine zaslužka, ki ga imajo za njegovo delo posli v istem kraju, ali pa če je delavec že dosegel 65 let starosti.

Zavarovanje bi posredovale velike bolniške blagajne. Plačevali bodo vsako prvo soboto v mesecu. Bolniške blagajne bodo imele v posameznih občinah svoje podružnice, kjer bodo sprejemali zavarovalnino in izplačevali starostno preskrbnino. Polovico zavarovalnine bodo plačevali posli sami, drugo polovico pa gospodarji. Zavarovanje bo prisilno, gospodar bo moral zavarovati svoje posle.

Višina zavarovalnine bo določena glede na višino plače zavarovanca. Osnutek zakona deli plače v šest vrst. Kmečki delavci bodo prišli pretežno v prvo in drugo vrsto. V prvi vrsti se bo plačevalo po 22 vinarjev na teden za bol-

---

* Kmečka zveza in socialno zavarovanje kmečkega ljudstva.

¹ Janez Ev. Krek, Starostno zavarovanje kmečkega ljudstva, Ljubljana, 1909, str. 7.

² Domoljub, 3. avgusta 1905, št. 15.

³ Ibidem.

niško in starostno zavarovanje, v drugi pa po 32 vinarjev na teden. V primeru, da bi posel izstopil iz poselske službe, bo smel še nadalje plačevati in si zagotoviti starostno preskrbnino, če pa bo prenehal plačevati in izstopil, mu bodo povrnili le nekaj plačane vsote.

Država bi prispevala za vsakega zavarovanca, ki bi dobival starostno preskrbnino, po 90 K na leto.

V primeru onemoglosti bi dobil poljedelski delavec, ki je bil za 10 let zavarovan v prvi vrsti po 130 K 40 vinarjev na leto, po 20 letih 140 K 80 vinarjev, po 30 letih 151 K 20 vinarjev, po 40 letih 161 K 60 vinarjev in po 50 letih 172 K letno. Poleg tega je zagotovljena bolniška pomoč in pogrebina.

Poljedelski delavec — zavarovanec bi dobil pravico do starostne preskrbnine (pokojnine) v primeru, ko bi bil zavarovan najmanj 200 tednov, kar znaša približno štiri leta.

Vse zavarovanje bo vodila, kot predvideva osnutek zakona, vlada po svojih uradnikih. Medtem ko bo zavarovanje za starost popolnoma v njenih rokah, bi bolniškim blagajnam nastavljal le prvega uradnika.⁴

Državni zbor je sprejel zakon o prisilnih zadrugah, vendar je odločitev glede uveljavitve tega zakona prepuščal posameznim deželnim zborom.⁵ Ob koncu naj še omenimo, da je klerikalni tisk ob razlagi vladnega osnutka močno poudarjal potrebo po stanovskem zastopstvu kmeta in pereče vprašanje pomanjkanja poslov na kmetih.⁶

Leta 1908 je vlada izdala nov predlog osnutka zakona za zavarovanje za starost in onemoglost in ga je še proti koncu istega leta predložila v obravnavo državnemu zboru.⁷ Poprejšnje delavsko zavarovanje namreč ni več ustrezalo svojemu namenu, na nov zboljšan osnutek pa je vplivala prav gotovo tudi izbojevana volilna reforma za državni zbor leta 1907, za kar je imela zasluge tudi socialna demokracija. Poleg spremembe dosedanjega zavarovanja v primeru bolezni in nezgode, obsega nov načrt tudi zavarovanje delavcev v primeru onemoglosti in starostno zavarovanje delavcev, malih posestnikov, obrtnikov in trgovcev. Skratka, nov predlog osnutka zakona o zavarovanju se je raztegnil tudi na samostojne zavarovance (male posestnike, obrtnike in trgovce).⁸

Pred odločanjem poslancev v državnem zboru je tekla javna obravnava o omenjenem predlogu v okviru kronovin in v okviru političnih strank. Razvnele so se polemike za ali proti predlogu osnutka zakona in to ne le med poslanci, marveč tudi med različnimi sloji.

Socialni demokrati, da bi okrepili svoj položaj in delavski razred, kot so jim očitali klerikalci,⁹ so bili proti osnutku zakona o zavarovanju, ki se je raztegnil tudi na kmečko samostojno prebivalstvo. Pritegnili so jim tudi liberalci, ti so namreč po porazu na državnozborskih volitvah 1907 poslej v

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Domoljub, 18. maja 1905, št. 10, članek: Poslov ni, Primerjaj tudi Domoljub, 8. junija 1905, št. 11 članek: Moški posli; Domoljub 6. julija 1905, št. 13, članek: Skrb za posle; Domoljub, 21. septembra 1905, št. 18, članek: Napredno gospodarstvo in posli.

⁷ Domoljub, 12. novembra 1908, št. 14; J. Ev. Krek cit. izd. str. 8.

⁸ Slovenec, 5. novembra 1908, št. 255, članek: Dve socialni predlogi.

⁹ Primerjaj Domoljub, 29. aprila 1909, št. 17.

okviru Narodnonapredne stranke posvečali nekoliko več pozornosti delavstvu in liberalnim strokovnim organizacijam,¹⁰ med kmeti pa so imeli podporo predvsem med bogatejšimi plastmi. Liberalci so tudi širili krilatico, češ, da »hočejo naložiti klerikalci s tem kmetu le novo plačevanje.«¹¹ Tudi v klerikalnem taboru poslanci niso bili enotni, nasprotovali pa so temu predvsem trdnejši kmetje. Na Kranjskem pa je bilo največ nasprotnikov starostnega zavarovanja med malimi kmeti.

Načelno so na zborovanju zaupnikov SLS v začetku leta 1909 pozdravili ta osnutek, saj je stranka imela privržence pretežno med kmečkim prebivalstvom v okviru Kmečkih zvez. Zaradi vse večje gonje liberalcev pa tudi deljenega mnenja med poslanci SLS, nezaupanja med kmečkim prebivalstvom, se je stranka odločila za sklicevanje kmečkih shodov, kjer naj bi z glasovanjem odločali za ali proti osnutku zakona o zavarovanju.¹²

V okviru katoliškega oziroma krščanskosocialnega gibanja na Slovenskem, s čimer se je okrepila klerikalna stranka, je bil Janez Ev. Krek kot glavni nosilec tega gibanja, med prvimi v boju za uveljavitev starostnega zavarovanja kmetov. Tudi sam je zapisal: »Ne prikivam, da sem že dolgo časa zagovarjal potrebo starostnega zavarovanja tudi za kmečko ljudstvo, pisal sem o tem in na mnogih shodih govoril, še preden je vlada prišla s svojim načrtom.«¹³ Vladin načrt iz leta 1908 je Krek sprva pojasnil v klerikalnem tisku,¹⁴ in pa na prvotno načrtovanem vseslovenskem kmečkem stanovskem shodu Kmečke zveze v Ljubljani 31. januarja 1909, ki naj bi poleg obravnave osrednjega vprašanja o starostnem zavarovanju pomenil tudi utrditev Kmečke zveze v slovenskem merilu.¹⁵ Kot je Slovenec potem zapisal, so zaradi množične priglasiute udeležencev omejili predviden shod Kmečke zveze le na sodne okraje Ljubljana, Vrhnika, Kamnik in Brdo. Toda med njimi so bili tudi zaupniki Kmečke zveze iz Dolenjskega, Notranjskega, pa tudi predstavniki iz Štajerske in Goriške. Shod je potekal precej burno, za kar so imeli zasluge tudi prisotni a nepovabljeni udeleženci iz nasprotnih političnih taborov.¹⁶ Krek pa je na tem shodu kljub prizadevanju, da bi udeležence pridobil za vladni predlog, doživel neuspeh. Za tak osnutek zakona je glasovalo, kot je poročal klerikalni tisk, le pet udeležencev.¹⁷ Kmalu zatem (2. februarja 1909) je J. E. Krek na vseslovenskem krščanskosocialnem delavskem shodu poročal še o socialnem zavarovanju za delavstvo. Tedaj je naglašal, naj se »delavstvo briga za kmečke posle, ki so tudi delavci. Zares se je bati konkurence, ki bi nastala iz tega, da bodo kmečki posli trumoma drli v tovarne. Če bi se naše delavstvo ne

¹⁰ Primerjaj Miroslav Stiplovšek, Razmah strokovnega — sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922. Ljubljana 1979, str. 62—71.

¹¹ Fran Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928, str. 241.

¹² Ibidem.

¹³ Janez Ev. Krek cit. izd. str. 1.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Domoljub, 28. januarja 1909, št. 4.

¹⁶ Slovenec, 27. januarja 1909, št. 21. Primerjaj tudi Domoljub, 4. februarja 1909, št. 5.

¹⁷ Domoljub, 4. februarja 1909, št. 5. Primerjaj F. Erjavec, cit. d. str. 241.

brigalo za usodo kmečkih poslov in se ne branilo konkurence, bili bi podobni socialnim demokratom, ki so tudi žagali vejo, na kateri stojijo.«¹⁸

Glede na to, da so se zaupniki kranjskih kmetov na že omenjenem shodu januarja 1909 izrekli na podlagi glasovanja proti takšnim določbam vladnega predloga, so tega odklonili poslanci SLS v državnem zboru februarja 1909.¹⁹

Krek je zaradi poraza na shodu v Ljubljani in brošure, ki so jo izdali liberalci Nov davek za kmeta ali socialno zavarovanje, izdal že leta 1909 v samozaložbi svojo brošuro v Ljubljani kot odgovor liberalcem in vsem nasprotnikom. Pa ne le tem. Tako kot je že prej v sestavkih »Socialnih pogovorih« v Glasniku (od 1894 dalje) stremel za tem, da bi na poljuden način razložil temeljna socialna vprašanja slovenskemu narodu »od spodaj navzgor«, za izobražence pa v »Socialnih pomenkih« v »Domu in svetu« (1896—1900) »in seveda v Socializmu« (1901), je to brošuro namenil predvsem kmečkemu prebivalstvu. Brošuro »Starostno zavarovanje kmečkega ljudstva«, ki obravnava posebno vprašanje s področja socialne politike, do neke mere lahko povežemo z delom Črne bukve kmečkega stanu (izšlo l. 1895) in v dodatku s Socialnim načrtom slovenskih delavskih stanov.²⁰

Četudi se je Krek kot deželnozborski in državnozborski poslanec, ki je vodil zavarovalni odsek, in kot ljudski tribun dobro zavedal: »Ta načrt ima še dolgo pot, preden postane zakon«,²¹ je prav zavzeto pisal o koristnosti takega zavarovanja, bodril in pozival kmečko ljudstvo, naj mu sledi. Ker je dobro poznal tudi slabosti kmečkega človeka, mu je hotel priti nasproti, zato je v poljudni obliki razložil pomen in obliko različnih zavarovanj, podal kratek pregled o tem v nekaterih evropskih državah in nato vsebino določb vladinega osnutka zakona o zavarovanju kmečkega ljudstva iz leta 1908 ter svoje pripombe.

Krekov boj za uveljavitev starostnega zavarovanja kmečkega ljudstva pa je le en člen v verigi njegovih akcij, katere je E. Kardelj ocenil, da so bile usmerjene predvsem na malokmečko in napol proletarsko plast v boju za drobne socialne reforme in združniško samozaščito, s čimer je skušala klerikalna stranka utopiti politično ostrino množičnega pritiska in radikalizirane delovne množice izolirati od borbenega delavskega gibanja.²²

Ker se bomo v nadaljnji obravnavi še nekajkrat srečali s Krekovimi načelnimi izhodišči nekaterih določb tega osnutka zakona, ki so jih v tridesetih letih povzemale v svoje predloge bodisi Kmečka zveza, njen mladinski odsek, bodisi Zveza absolventov kmetijskih šol (ZAKŠ), bomo na kratko prikazali nekatere glavne določbe omenjenega osnutka.

Po določbi zakonskega osnutka iz leta 1908 so bili zajeti v starostno zavarovanje le tisti samostojni kmetje, obrtniki in trgovci, ki ne plačujejo dohodninskega davka več kot 2400 K letnik dohodkov in imajo redno najeta samo dva tuja delavca. Najemniki in koloni štejejo k samostojnim. Nadalje so zajeti

¹⁸ Naša moč, 5. februarja 1909, št. 10.

¹⁹ Domoljub, 11. februarja 1909, št. 11.

²⁰ J. Puntar, Dr. Krekovo literarno delo, v publ. Ob 50-letnici dr. Janeza Ev. Kreka. Ljubljana 1917, str. 26—27.

²¹ Janez Ev. Krek, cit. izd. str. 8.

²² E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana 1980 (peta izdaja), str. 477. Primerjaj tudi Ferdo Gestrin, Vasilij Melik, Istorija Slovenaca od kraja osemnaestog stoleca do 1918. Prva izdaja. Sarajevo 1979, str. 284—287.

poljedelski delavci in posli, ki so izpolnili 16 let, domača družina (sinovi, starši, sorodniki), ki delajo kmetu, četudi niso mišljeni kot delavci in posli, a so stari nad 16 let. V zavarovanje pa niso vključene žene kmečkih posestnikov ali možje, kjer je žena gospodar in pa kdor je star nad 60 let, ko bo začel veljati zakon.

Zavarovanci naj bi plačevali naslednje zneske: samostojni kmet ali obrtnik, ki ima nad 480 K čistih dohodkov na leto, naj bi plačeval po 50 vinarjev na mesec, če pa ima več dohodkov, pa po 1 K. Za domače bi se plačevalo po 50 vinarjev na mesec. Posli in delavci bodo plačevali v primeru, če znašajo njihovi dohodki do 240 K na leto, po 50 vinarjev na mesec, če znašajo dohodki do 480 K na leto, po 1 K na mesec, dohodki do 720 K na leto, pa 1,50 K na mesec. Vendar bi eno polovico plačeval posel, drugo pa gospodar. V času vojaške službe bo plačala vse prispevke država. Leto je po vladnem načrtu štel štirinajst tednov ali deset mesecev.

Čas plačevanja je določen takole: samostojni zavarovanci bi morali plačevati za starostno preskrbnino vsaj 200 tednov; če računamo po 50 tednov, je to štiri leta. Po vladnem načrtu pa je določeno, da bodo plačevali zavarovanci po 40 tednov na leto, kar znaša 200 tednov pet let. Po tej dopoljnjeni karenčni dobi imajo pravico do starostne preskrbnine.

Nesamostojni (domači in posli, delavci) pa bi morali plačevati najmanj 30 let po 40 tednov, da bi dobili pravico do starostne preskrbnine. Po smrti moža oziroma očeta bi dobile žene in otroci odpravnino le v primeru, če bi plačevali zavarovalnino vsaj 40 tednov. Za preskrbnino za onemoglost bi bilo treba plačevati zavarovalnino vsaj 200 tednov.²³

Vladni načrt je določal tudi svobodno zavarovanje v primeru, ko bi se zavarovančeve razmere tako spremenile, da ne bi bil več vezan k zavarovanju, a bi še nadalje prostovoljno plačeval prispevke, s čimer bi dobil enake pravice kot ostali zavarovanci. Poleg tega je dovoljena tudi prostovoljna višja zavarovalna vsota kot po določbi, vendar ne sme presegati na leto nad 100 K, more pa jo zavarovanec zahtevati, če doseže 55 let in več. S prostovoljnimi prispevki se tako po istem pravilu zviša odpravnina vdovam in sirotam.

Vladni načrt vsebuje tudi določbo, ki govori, kdo ima pravico do preskrbnine za onemoglost. Določa tudi, da je za delo nezmožen tisti, kdor ne more trajno zaslužiti ene tretjine tega, kar zdravi ljudje (njegove vrste) v tistem kraju s svojim delom zaslužijo. Pravico do preskrbnine za onemoglost bi imeli vsi nesamostojni zavarovanci (posli, delavci, domači), pa tudi vsi zavarovanci, katerih delo ni bilo samostojno. V določbi je bila tudi zahteva, da, ko je bila priznana onemoglost, so bili nato še vsaj 26 tednov nesamostojni, čemur je Krek oporekal in postavil predlog, da bi moral vsak samostojni zavarovanec, ko izkaže svojo onemoglost, takoj dobivati preskrbnino, četudi še ni star 65 let.²⁴

Koliko bi znašala preskrbnina za starost in onemoglost? V načelu je bilo določeno, da dobi zavarovanec petkrat toliko, kolikor je prej na leto plačeval, to je tako imenovani temeljni znesek njegove preskrbnine. Vladni predlog je tudi določal, da bo dajala država vsakemu zavarovancu vsako leto po

²³ Janez Ev. Krek, cit. izd. str. 8—10.

²⁴ Ibidem, str. 12.

90 K k njegovi preskrbnini, in sicer v primeru, če zavarovanec ne bi imel nad 2400 K letnih dohodkov.²⁵

Krek je v knjižici v glavnem pojasnjeval vladni načrt o starostnem zavarovanju, in to zelo podrobno s številčnimi podatki tudi kmetove stroške po posameznih kronovinah, glede na njegovo razčlenbo strukture prebivalstva, ki pride v poštev za takšno ali drugačno zavarovanje. Bil je tudi trdno prepričan, da bi kmet zmogel plačevati zavarovalne stroške.

Bolniško zavarovanje je omenil le v zvezi s trditvijo, da tega vladni načrt ne predvideva za kmeta in njegove domače, marveč le za posle in delavce. Stroški plačevanja zavarovalnine, je menil Krek, bi bili neznatni, ker bi dve tretjini plačeval posel oziroma delavec sam, gospodar pa, ki bi skrbel za bolnega posla, bi dobil odškodnino njegovo bolniško podporo.²⁶ Krek je poudarjal, da bi morali imeti posli svoje lastne bolniške blagajne, sicer pa bi pri uredbi bolniškega zavarovanja za posle in delavce morali imeti odločujočo besedo deželni zbori, glede na različne razmere v posameznih deželah.

Ob koncu knjižice je Krek zapisal: »Kmet mora tudi razumeti svoj čas. Kakor se veže v zadruga, da si zagotovi cenejše posojilo, kakor se združuje v mlekarske, živinorejske, vinarske in druge zadruga, tako se mora tudi združevati, da s skupnimi, vzajemnimi močmi varčuje za določene potrebe, da se zavaruje. Zato pa je tudi umljivo, da je tem manj smisla za zavarovanje za starost, čim manj je skupnega, bratovskega, socialnega duha.«²⁷ Kmete je Krek pozival, naj mu sledijo v boju za zavarovanje in za uveljavitev tistih sprememb v vladnem načrtu, ki so za kmeta potrebne.²⁸

* * *

V stari Jugoslaviji je v dvajsetih letih za poljedelsko delavstvo načelno obstojala možnost socialnega zavarovanja. Z izidom okvirnega zakona o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922, ki je stopil v veljavo 1. julija 1922, sicer ni obsegal poljedelskih delavcev in »poslov v poljedelskem delu« (hlapce, deklet).²⁹ Toda po členu 6 prvega poglavja tega zakona je bilo predpisano, naj bi po dogovoru ministrstva za socialno politiko in kmetijstvo v enem letu izdali poseben statut za zavarovanje poljedelskih delavcev.³⁰ Ker predvidenega načrta ni bilo ne leta 1923 ne kasneje, kot vemo se je dolga leta zavlačevalo tudi izvajanje zavarovanja industrijskih delavcev zajetih v že omenjenem okvirnem zakonu o zavarovanju delavcev,³¹ so akcijam v dvajsetih letih sledile v naslednjem desetletju. Ker smo se omejili le na klerikalni tabor, bomo v naslednjem prikazali prizadevanja za doseg socialnega zavarovanja kmečkega prebivalstva v okviru na novo ustanovljene kmečke stanovske organizacije

²⁵ Ibidem, str. 13

²⁶ Ibidem, str. 30.

²⁷ Ibidem, str. 31.

²⁸ Ibidem, str. 28.

²⁹ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 62, str. 401, 14. maja 1922 in France Kresal, Pregled razvoja delavske zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja. Ljubljana 1968/69, str. 179.

³⁰ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 62, str. 401.

³¹ France Kresal, cit. d. str. 179.

Kmečke zveze v obdobju čiste diktature, po njeni razpustitvi pa Zveze absolutov kmetijskih šol in predvsem obnovljene Kmečke zveze v času vladavine JRZ. Vse te organizacije so v svojih programih poudarjale tudi zahtevo po starostnem zavarovanju kmečkega prebivalstva.

* * *

Slovenija je kljub ponekod razvitejši industriji ostajala pretežno agrarna dežela. V primerjavi z nekaterimi jugoslovanskimi pokrajinami ali razvitimi državami v srednji in zahodni Evropi pa je bila zaradi svojih posebnosti agrarno pasivna. Kmetijskemu poklicu je leta 1931 od 1 144 000 prebivalcev še vedno pripadalo 686 000 ljudi, to je 60,00 odstotka vsega prebivalstva. Od tega je bilo pridobitno zaposlenih 371 000 in 315 000 vzdrževanih.³² V primerjavi z obdobjem 1890 do 1921, ko je delež kmečkega prebivalstva padal (izseljevanje, industrializacija), se je odraslo poljedelsko prebivalstvo v desetletju 1921—1931 dvignilo za skoraj štirideset tisoč. Leta 1931 je bilo poljedelskega prebivalstva v starostni skupini do 14. leta 210 000, od 15. do 19. leta 64 000, od 20. do 59. leta 340 000, nad 60 let pa 73 000 oseb.³³ Po poklicu rodbinskega poglavarja je bilo leta 1931 v dravski banovini 127 618 poljedelskih rodbin, te pa so razdelili na podlagi podatkov posestne statistike, statistike socialnega zavarovanja in stanovskih zbornic v naslednje podskupine: rodbin posestnikov z nad 2 ha zemlje je bilo 92 000, rodbin posestnikov s pod 2 ha zemlje je bilo 26 000, rodbine kočarjev samo s hišo 4000 rodbin, dninarjev brez posesti pa 6000, skupaj torej 128 000.³⁴ Velika in mala posestva so bila sicer različno porazdeljena po občinah in okrajih, vendar je bilo v zahodnem delu Slovenije razmeroma več velikih posestev, kot na vzhodnem obrobju. Med najbolj poljedelske okraje so v tem času sodili Črnomelj, Šmarje pri Jelšah, Ptuj, Murska Sobota, Dolnja Lendava z 80 odstotki kmečkega prebivalstva, sledijo še Krško, Brežice, Maribor levi breg, Ljutomer z nad 75 odstotkov kmečkega prebivalstva in nato Novo mesto, Konjice, Gornji grad z nad 70 odstotkov kmečkega prebivalstva.³⁵

Od števila 371 000 pridobitno zaposlenih v kmetijstvu (od približno 60 odstotkov) je okrog 40 odstotkov samostojnih posestnikov, 20 odstotkov pa poljedelskih delavcev. Teh naj bi bilo po cenitvah od 121 000 do okrog 131 000 pridobitno sposobnih oseb, ali točneje po poklicni statistiki jih je bilo sicer le okrog 85 000 poljedelskih delavcev, dninarjev in zakupnikov. Število kočarjev namreč tu ni všteto, ker so jih zajeli v število samostojnih posestnikov in to ne glede na velikost njihove posesti, vendar po socialnem statusu sodijo med poljedelske delavce. Po statističnih podatkih leta 1931 naj bi bilo okrog 14 000 oseb zaposlenih v vinogradništvu ali nad 5000 rodbin, sicer pa so cenili, da je bilo v vinogradništvu vse leto ali na dan zaposlenih povprečno 60 000 oseb. V živinoreji naj bi bilo zaposlenih okrog 4300 dninarjev, v gozdarstvu pri sekanju, obdelovanju in spravljanju lesa pa 25 000 oseb. Samih kmečkih poslov

³² Hrvoje Maister in Filip Uratnik, Socialni problemi slovenske vasi. Zbirka študij št. 3, II. zvezek. Ljubljana 1938, str. 9.

³³ Ibidem, str. 49.

³⁴ Ibidem, str. 49. Zato je na podlagi tega število nekoliko višje od prejšnjega.

³⁵ Hrvoje Maister in Filip Uratnik, cit. del, str. 53.

pa cenijo 50 000, ki izhajajo iz okrog 60 000 kmečkih rodbin s pod 5 ha zemlje.³⁶ Dodajmo še, da so bila majhna in razdrobljena kmečka posestva v glavnem polavtarktično usmerjena, za monokulturo neprikladna, to pa je postajalo predvsem pereče vprašanje ob iskanju novih tržišč. Iz vseh teh podatkov je razvidno, da so prevladovala na Slovenskem v glavnem mala in pasivna posestva in da je spadala kar cela tretjina poljedelskega prebivalstva v kategorijo poljedelskih delavcev.

»Kmečko ljudstvo« torej ni homogena množica, E. Kardelj jo je razčlenil na pet kategorij. Tako na plast veleposestnikov, gruntarjev, srednjih kmetov, malih kmetov in polproletarski sloj.³⁷ Moderno delovno pravo pa je razlikovalo glede na samostojnost in nesamostojnost poljedelskega delavca naslednje:

Za razliko od poljedelskega samostojnega proizvajalca, ki dela na lastni zemlji in mu pripada za njegovo delo lasten pridelek, dela poljedelski delavec v širšem smislu na tuji zemlji in dobiva kot odškodnino za delo pogodbeno odmerjeno količino denarja ali blaga, torej je nesamostojen proizvajalec.³⁸

Glede na službene pogodbe zaposlenih v poljedelskih gospodarstvih v grobem razlikujemo: stalne delavce, dninarje in sezonske delavce. Vsi ti so delojemalci v poljedelskih gospodarstvih. Med stalne delavce prištevamo tiste poljedelske delavce, ki so trajno zaposleni pri kmečkih gospodarjih (službodajalcih) in jim je to glavni poklic — to so kmetski hlapci in dekle, ki dobijo za plačilo poleg denarja še stanovanje, obleko in druge življenjske potrebščine. Posebne skupine k stalnim delavcem prištevamo še gozdne delavce, ki so zaposleni pri sečnji in spravilu lesa in pa viničarje, ki proti plačilu v naravi (uporaba zemlje) in v denarju obdelujejo vinograd.

Druga skupina poljedelskih delavcev so dninarji, ki posedujejo nekaj zemlje, so mali posestniki s premajhnim zemljiškim donosom, zato poskušajo z dodatnim delom izboljšati svoj socialni status. Mednje sodijo tudi tisti, ki nimajo zemlje. Za svoje občasno delo na tujem posestvu dobijo plačilo v denarju, obstoja tudi plačilo v hrani in v odsluženju uporabe stanovanja ali zemlje, če je tako določeno po pogodbi. V tretjo skupino sodijo sezonski delavci, ki periodično migrirajo (npr. gozdni delavci, hmeljarji, kosci, mlatiči) v mejah države ali (kot npr. poljedelski delavci iz Prekmurja) v tujino.³⁹

Obdobje šestojanuarske diktature je v Jugoslaviji soupadalo z gospodarsko krizo, ki je najprej in najbolj prizadela agrarne panoge in agrarno prebivalstvo. Tako so glavne panoge slovenske agrarne proizvodnje gozdarstvo, vinogradništva in živinoreja zaradi zapiranja trga in pa »škarij cen« močno nazadovale. Njihovo krizo je bilo čutiti v drugi polovici tridesetih let.⁴⁰ Vse večje pomanjkanje denarja oziroma obratnega kapitala na vasi je močno vplivalo na padec donosnosti zemlje. Agrarna prenaseljenost zaradi značilne posestne strukture,

³⁶ Ibidem, str. 11, 12.

³⁷ E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1980, (peta izdaja), str. 476—480.

³⁸ Hrvoje Maister in Filip Uratnik, cit. delo, str. 5.

³⁹ Stojan Bajič, Poljedelski delavci, Delopravna študija. Misel in delo 1938, str. 278—283.

⁴⁰ Ivan Bratko, Gibanje cen in naše kmetijstvo. Separatni odtis iz Obzorij letnik 1/1938, št. 9—11; str. separata 16—17.

prekomerno zadolževanje kmetov, je znova postavilo slovenski malokmetjski narod pred usodno eksistenčno vprašanje. Kmečko prebivalstvo se je znova zatekalo k izseljevanju. Iz Slovenije se je, če se omejimo le na zadnje desetletje pred razpadom stare Jugoslavije, leta 1931 izselilo po uradnih podatkih 4335 ljudi, leta 1938 pa že 8384, kar govori o tem, da je izseljevanje naraščalo. Med izseljenci je bilo spet največ poklicev, ki pripadajo kmetijstvu, in to kar 82,07 odstotka vseh slovenskih izseljencev v letih 1935 do 1938.⁴¹ Poleg izseljevanja pa je bila znova v večjem obsegu notranja migracija s podeželja v industrijska mesta. Če se za ilustracijo rasti obrtno industrijskega delavstva s številčnimi podatki omejimo le na leta 1935 do 1941 in le na delavstvo, zavarovano pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani (OUZD), dobimo na podlagi že izdelane Kresalove tabele naslednjo ugotovitev: v letu 1935 je bilo zaposlenih 79 263 in leta 1939 jih je naraslo na 99 995 delavcev.⁴² Po statistiki OUZD pa naj bi bilo v avgustu 1940 že 108 401 zavarovan delavec.⁴³ Vsi ti večplastni podatki in ugotovitve kažejo na nezadržan proces proletarizacije slovenske vasi, ki odpira tudi pereče vprašanje: kam s kmečko mladino.

V okviru klerikalnega tabora so izhajala kmečka gibanja v 30 letih razumljivo še vedno iz Krekovih krščanskosocialnih nauk (pa tudi njegovega predhodnika Ivana Belca), ki so nekoliko prilagojeni novim socialnopolitičnim in ekonomskim razmeram sicer še vedno bičali napake kapitalizma (zlasti liberalnega), odločno pa zavračali razredni boj in nasploh revolucionarni izhod. V tem pogledu jih moremo primerjati z utopičnim socializmom. Toda glede na postopno sprejemanje elementov novodobne stanovske miselnosti fašističnega oziroma nacističnega tipa, so kmečka gibanja v sklopu takšnega preusmerjanja prispevala k specifični slovenskega klerofašizma. Slednjega so začeli širiti najbolj nazadnjaški krogi klerikalne stranke, ki so obvladovali tudi vodstvo Kmečke zveze in končno del članov Zveze absolventov kmetijskih šol, četudi so se v začetku gibanja, resnici na ljubo, otresali političnega katolicizma. Kmečko stanovsko gibanje je v polni meri sledilo v drugi polovici 30 let A. Koroščevemu pozivu: »Idejo je treba postaviti proti ideji!«,⁴⁴ kar pomeni začetek nove ofenzive slovenskega klerikalizma proti širjenju revolucionarnih idej komunizma. V tem širšem kontekstu je treba tudi razumeti prizadevanja klerikalnega kmečko stanovskega gibanja za izboljšanje socialekonomskih razmer agrarnega prebivalstva in tako uveljavitev »socialnega zavarovanja kmečkega ljudstva«.

V obdobju čiste diktature sta na novo preosnovani Kmečki zvezi (KZ) iz dotlej razpuščene stanovsko politične organizacije v okviru SLS (Kmečke zveze) znova odprli vprašanje starostnega zavarovanja kmečkega ljudstva. Tudi

⁴¹ Orač, maj 1940, št. 5.

⁴² France Kresal, Delavstvo med gospodarsko krizo na Slovenskem. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1970, št. 1—2, str. 81—98 s tabelo k str. 86: Število zaposlenih delavcev po pomembnejših gospodarskih panogah v Sloveniji od 1928 do 1939. Pri tem naj omenimo, da je raslo število delavstva pri državnih železnicah in rudarstvu ter metalurgiji znatno počasneje. Ibidem.

⁴³ Podatek je objavil Domoljub, 5. februarja 1941, št. 6.

⁴⁴ Delavska fronta, 14. marca 1936, št. 11, članek: Dr. Korošec o komunistični nevarnosti.

po razdelitvi države na banovine na podlagi zakona 3. oktobra 1929 sta še nadalje ostali organizacijsko razdeljeni. Prva je delovala pod imenom »Kmet-ska zveza« za štajersko območje s sedežem v Mariboru in druga pod imenom »Jugoslovanska kmet-ska zveza« za kranjsko območje s sedežem v Ljubljani.⁴⁵ Obe sta po novih društvenih pravilih »opustili« stanovsko politični značaj in se prelevili v strokovno stanovski kmečki organizaciji. Toda še nadalje so jih vodili konservativni člani razpuščene SLS, imeli pa so tudi vso podporo pri dr. A. Korošču, ki je bil tedaj v Živkovičevi vladi.

Obe stanovsko kmečki organizaciji sta z idejnoprogramskimi in socialnimi smernicami in dejavnostjo težili h gospodarski okrepitvi slovenskega kmeta in ohranjanju katoliške tradicije. Ob tem pa kmeta stanovsko močno povezati, prikleniti na domačo grudo ter gospodarsko odvisnega idejno in politično vezati na klerikalno stranko. Kmečka zveza je naglašala, da hoče kmečko vprašanje in kmetijstvo reševati le v sklopu vsega narodnega gospodarstva. Naj ob tem omenimo, da je dobila možnost delovanja zlasti v okviru izvajanja zakona o pospeševanju kmetijstva, ki je izšel septembra 1929 (kmetijski odbori). Je usmerjala svoje člane k samopomoči in podpirala strokovno kmetijsko izobrazbo. Več pozornosti je posvečala tudi zadružništvu, toda ne le kreditnemu in produktivnemu, marveč tudi nabavnim in prodajnim zadrugam. Bilo je veliko govora tudi o potrebi po ustanovitvi Kmetijske zbornice. Glede na pereče vprašanje kmečkih delavcev in poslov, ki naj bi jih primanjkovalo, sta obe Kmečki zvezi v svojem programu poudarjali »raztegnitev socialnega zavarovanja na kmet-ske delavce in posle«, treba pa je rešiti »tudi vprašanje starostnega zavarovanja kmet-skega ljudstva«. Aktualnost tega vprašanja se je pokazala že na občnem zboru Jugoslovanske kmet-ske zveze 9. novembra 1930 v Ljubljani. Tega se je udeležilo po poročilu klerikalnega tiska okrog 2000 kmetov.⁴⁶ Med drugim so obravnavali vprašanje starostnega zavarovanja kmečkega prebivalstva. Dr. Miha Krek je v predavanju »Zavarovanje kmet-skega ljudstva za starost« sprva poudaril, da je Jugoslovanska kmet-ska zveza na svojih zbiorih to že zahtevala, »zato je prav, da sedaj pristopimo kot največja stanovska organizacija slovenskih kmetov k razglabljanju vprašanja našega starostnega zavarovanja«.⁴⁷

V predavanju je bilo uvodoma govora o potrebi po kmečkem starostnem zavarovanju, pri čemer je bil poudarjen tudi vzgojni, socialni in gospodarski pomen »prisilnega zavarovanja«, tako bi bila občina za preskrbo osirotelih ljudi precej razbremenjena. Z uvedbo starostnega zavarovanja bi bila polovica vsega prebivalstva preskrbljena za starost. Zavarovanci naj bi bili vsi, vsi kmetje in vsi, ki so zaposleni pri kmečkem delu. Zavarovanec bi moral izpolniti 17 let, biti jugoslovanski državljani in stalno bivati v državi vsaj 5 let. Po avstrijskem osnutku v letu 1908 so bile žene gospodarjev izvzete iz obveznega zavarovanja. To vprašanje naj bi se zdaj še pretresalo, so razlogi, ki govorijo za in proti. Glede višine dnevnega prispevka je Krek primerjal, da je

⁴⁵ Koledar Kmečke zveze za 1931, str. 55; 67.

⁴⁶ Domoljub, 12. novembra 1930, št. 46. Primerjaj tudi Domoljub, 16. julija 1930, št. 29; 30. julija 1930, št. 31.

⁴⁷ Domoljub, 4. decembra 1930, št. 49. Primerjaj članek dr. Miha Krek: Zavarovanje kmet-skega ljudstva za starost in resolucijo; dalje govor tajnika jugoslovanske Kmečke zveze A. Šušnika na občnem zboru JKZ, Domoljub, 12. novembra 1930, št. 46.

bil po osnutku iz leta 1908 predviden na vsako osebo en krajcar na dan, kar znaša danes 25 par. V zdajšnjih razmerah bi bilo smotrnejše 50 par na osebo, če naj bi od 60. leta starosti dobil zavarovanec na mesec 100 oziroma en dinar na osebo in na mesec 200 din zavarovalnine. Kmet bi moral plačevati zase polno vsoto prispevkov, za vsakega družinskega člana in posla (zavarovanega zavezanca) vsaj polovico vsote prispevkov, drugo polovico pa naj bi plačeval delavec. Poleg starostnega zavarovanja naj bi se sčasoma uvedlo še zavarovanje za onemoglost in invalidnost, kar bi seveda zvišalo prispevek za 50 odstotkov. Sicer pa je M. Krek poudaril, da ni mogoče postaviti točnega računa, koliko bi stalo starostno zavarovanje, dokler nimamo potrebne statistike. Šele na osnovi statističnih podatkov bi lahko dali mnenje, predloge in višino prispevkov.⁴⁸

Zaradi slabega gmotnega položaja kmeta so zagovorniki starostnega zavarovanja videli v kritju stroškov predvsem iz drugih virov. Tak vir naj bi bili vsi erarični in veleposestniški gozdovi, dohodki od teh naj bi se stekali v zavarovalni fond, s čimer bi se črpale vsote za pokritje zavarovalnih prispevkov. Drugi predlog je bil, da bi se posebna zavarovanja (za življenje, hišo, živino, polje itd.) pri zasebnih zavarovalnicah, ki so bila večinoma v tujih — inozemskih rokah in delovala z velikimi dobički, prevedla na zmernejšo višino in prešla pod nadzorstvo z uvajanjem javnega in obveznega tovrstnega zavarovanja. Tako pa, je govoril M. Krek, vse te velike vsote (dobiček) zaradi edine popolnoma slovenske Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani odteka iz Slovenije v roke tujih kapitalistov. Te vsote — prihranki kot je sodil M. Krek bi verjetno precej omogočili izvajanje starostnega in drugega zavarovanja kmetškega ljudstva.⁴⁹ Ob tem naj omenimo, da je nasprotoval zasebnim zavarovalnicam že J. Ev. Krek. Sredi 30. let pa je o njihovi pogubnosti za kmeta pisal tudi Janez Marentič v delu Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom. Žal je delo izšlo šele po vojni leta 1957.

M. Krek je še poudaril, da bi morala biti organizacija zavarovalstva v rokah kmetov in po načelu samouprave. Jugoslovanska kmetška zveza je na že omenjenem občnem zboru glede kmečkega zavarovanja sprejela naslednje: Vlada naj čimprej vzame v pretres vprašanje starostnega zavarovanja kmečkega ljudstva (kmetov — gospodarjev, svojcev in kmečkih delavcev). Stroške zavarovanja naj bi krila polovico država in polovico zavarovani zavezanci. Za starostnim zavarovanjem naj bi se postopoma uvedlo tudi zavarovanje za onemoglost in smrt.⁵⁰

Načelstvo Kmetške zveze v Mariboru pa je v štirih spomenicah v letu 1930 in v začetku 1931, izročeni članov osrednje vlade, med drugim obravnavalo socialno skrbstvo za kmečko ljudstvo. Zahtevalo je naslednje: Vlada naj čimprej vzame v pretres primerno oskrbo kmečkega ljudstva za starost, bolezen in onemoglost in za primer smrti.⁵¹

Dlje kot od deklarativnih zahtev pa obe kmečki stanovski organizaciji nista prišli. V začetku decembra 1931 sta bili namreč obe kmečki stanovski organi-

⁴⁸ Domoljub, 4. decembra 1930, št. 49.

⁴⁹ Domoljub, 4. decembra 1930, št. 49.

⁵⁰ Domoljub, ibidem.

⁵¹ Koledar Kmečke zveze za leto 1931, str. 60.

zaciji razpuščeni⁵² na podlagi banskega odloka »zaradi prekoračenja društvenih pravil«. Upoštevati moramo, da so tedaj že imeli bansko upravo v svojih rokah liberalci (ban D. Marušič), in da so privrženci razpuščene SLS in tako člani preosnovanih Kmečkih zvez za skupščinske volitve 8. novembra 1931 močno agitirali za volilno abstinenco.

Nadaljnje akcije za socialno zavarovanje kmečkega ljudstva so bile poslej v vrstah »kmečkih šolancev«, ki so že pred obnovljeno KZ 1935. leta in pa sočasno z njo odmevale v javnosti.

Zveza absolventov kmetijskih šol (ZAKŠ) se je ustanovila, kot je sama večkrat naglašala, kot nadstrankarska stanovska organizacija, ki je dejansko zajemala različno strankarsko usmerjene mlade »kmečke šolance«, prevladovali pa so katoliško usmerjeni. ZAKŠ katere vodstvo je bilo iz vrst katoliške mladine, je bila ustanovljena v času hude opozicije SLS leta 1933 in so se je skušale polastiti politično različno usmerjene skupine, vendar je prva leta zadržala več ali manj svojo neodvisnost. ZAKŠ je ob zavračanju strankarstva svojo idejno usmeritev in program na osnovi Krekovega krščansko socialnega nauka ter dejavnosti prikazovala sprva v Brazdi (1934—1937), nato pa v Oraču (1937—1941), glasilo obnovljene in združene Kmečke zveze leta 1935.

Novo gibanje okoli Brazde, glasilo je vzdrževal konzorcij članov ZAKŠ in kmečkih ljudi prostovoljno, je imelo precej nerealen cilj: združiti vse slovenske kmete, neglede na različno strankarsko pripadnost, v enotno kmečko stanovsko organizacijo. Prek njenega stanovskega zastopstva »kmečke zbornice« naj bi si priborila enakopravnost z drugimi stanovi. To novo kmečko mladinsko gibanje pa je bilo na poti v okviru Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije oziroma Jugoslovanske nacionalne stranke nastajajoče Zveze slovenskih kmetov (ZSK) in kasneje pod vladavino Jugoslovanske radikalne zajednice tudi klerikalni Kmečki zvezi. Vendar se je ZAKŠ, ki so jo začele obvladovati različne struje, kar je tudi hromilo njeno organizacijo in delo, na prelomu 1937/1938 priključila gibanju Kmečke zveze.

ZAKŠ je imela v tem času v vseh okrajih svoje podružnice in čez 1000 članov.

Brazda je v rubriki »Naša kmečka zbornica« precej radikalno odpirala in zagovarjala svoje poglede na rešitev perečih vprašanj, tako tudi vprašanje socialnega zavarovanja kmečkega ljudstva.

Mimo tega, da so podružnice ZAKŠ na zborovanjih in kmečkih tečajih razpravljale o zgoraj omenjenem vprašanju in svoje zahteve izrazile v resolucijah, je ožje vodstvo ZAKŠ pripravilo tudi osnutek načrta. »Načrt uredbe o splošnem ljudskem socialnem zavarovanju« je bil sprejet na seji ožjega odbora ZAKŠ 16. februarja 1938.⁵³

Načrt je zajel vse prebivalce dravske banovine, ki še niso bili zavarovani pri nobeni drugi zavarovalni ustanovi, bodisi pri Osrednjem uradu za zavarovanje delavcev (OUZD), Pokojninskem zavodu, Bratovskih skladnicah itd., in katerih redni letni obdavčeni dohodki niso presegali 30 000 din oziroma

⁵² Domoljub, 10. decembra 1931, št. 49.

⁵³ Brazda 1937, št. 12, str. 82.

vsote, ki bi jo glede na vrednost denarja določal banovinski socialnozdravstveni urad.

Kakšne pravice naj bi imeli zavarovanci po tem načrtu? 1. V primeru bolezni do brezplačne zdravniške oskrbe in zdravl in brezplačnega zdravljenja v bolnici; 2. do podpore v primeru bolezni ali začasne onemoglosti, in sicer po ugotovitvah občinsko socialno-zdravstvenega urada, ki bi potrdil, da se brez podpore zavarovanec ne more preživljati; 3. do redne mesečne rente po izpolnjenem 70. letu starosti oziroma že prej, in to v primeru po nezgodi ali bolezni povzročene trajne nesposobnosti za samostojno delo, če bi to ugotovila socialno zdravstvena komisija; 4. zavarovanec bi imel ob smrti pravico do plačanega pogreba na stroške zavarovanja.

Za vse zgoraj navedene pravice zavarovanca naj bi se krili stroški: 1. iz deleža (načrt ga v odstotkih ni konkretiziral) proračuna vseh občin v dravski banovini, višino bi določil ban in bi se vsote stekale v skupni banovinski sklad; 2. iz deleža (tudi še nedoločenega) v proračunu dravske banovine; 3. iz rednih in izrednih prispevkov države; 4. iz morebitnih posebnih banovinskih davščin na luksuzne predmete in veselice; 5. iz daril in volil.

V vsaki občini naj bi se ustanovil socialno zdravstveni svet, v kolikor že niso bile ustanovljene zdravstvene občine, ki bi skrbele za pravilno izvajanje bodoče uredbe. Tudi po okrajih naj bi se ustanovili socialno-zdravstveni sveti (komisije). Ti naj bi bili sestavljeni iz zastopnikov občin in banovskih zdravnikov v okraju. Namesto dosedanjega socialnega oddelka naj bi se ustanovil banovinski socialno-zdravstveni urad, ki bi razpolagal z zavarovalnim skladom in nadzoroval izvajanje te uredbe.

Načrt uredbe je določal tudi sestavo vodstva banovinskega socialno-zdravstvenega urada. Ta naj bi bil sestavljen iz zastopnikov občin, ki jih izvolijo župani dravske banovine in iz zastopnikov socialno-zdravstvenih ustanov in korporacij. Predsednika imenuje ban.

Višina starostne ali onemoglostne rente naj bi bila za vse zavarovance enaka, in sicer naj bi znašala višino polovice povprečnega mesečnega zaslužka nekvalificiranega ročnega delavca in bi jo izplačevali iz banovinskega zavarovalnega sklada. Tistim zavarovancem, ki bi dokazali, da nimajo razen rente nobenih drugih dohodkov, naj bi občinski socialno-zdravstveni svet dodal k mesečni renti še ubožno doklado iz lastnih proračunskih sredstev v okviru možnosti. Na podoben način bi izplačevali bolniško podporo najubožnejšim zavarovancem. V primeru, da bi trajala bolezen nad mesec dni, bi plačeval zavarovanca na predlog občinskega socialno-zdravstvenega sveta banovinski zavarovalni sklad. Sicer pa naj bi se ustanovili za kritje izplačevanja ubožnih doklad, bodisi k starostni renti ali bolniški podpori v vsaki občini ubožni skladi, s katerimi bi upravljal občinski socialno-zdravstveni svet. Tega naj bi sestavljali enako število zastopnikov občinskega odbora in socialnih in zdravstvenih ustanov in združenj ter zdravnikov. Predsednik sveta naj bi bil župan.

Načrt uredbe je predvidel tudi ustanovitev hiralnic po vsej banovini in prevzem že obstoječih, kjer naj bi živeli tisti onemogli zavarovanci, ki nimajo sorodnikov. Hiralnice naj bi se vzdrževale iz sredstev banovinskega zavarovalnega sklada in drugih zavarovalnih ustanov glede na odstotke svojih zavarovancev v hiralnicah.

Način izvajanja te načrtovane uredbe o splošnem ljudskem zavarovanju pa naj bi določal ban s posebnim pravilnikom.⁵⁴

Moramo priznati, da je načrt ZAKŠ za razliko od vseh dotedanjih predlogov KZ zajel zelo široke delovne plasti in kar je novost, stroške zavarovanja naj bi plačevali mimo zavarovancev iz deleža od občinskega in banovinskega proračuna (davkoplačevalci, ki pa razumljivo ni bil fiksiran niti ne določen), dalje državnih prispevkov in drugih virov. Kar očitno pa je, da bi imeli odločilno besedo pri izvajanju zavarovanja poleg strokovnih služb predvsem upravno-politični organi od banovinskih prek okrajnih do občinskih socialnih zdravstvenih svetov.

Načrt uredbe o splošnem ljudskem socialnem zavarovanju je predsednik ZAKŠ v obliki predloga posredoval na občnem zboru Kmečke zveze, ki je bil 20. februarja 1938 v Celju. Toda med delegati ni žel posebnega navdušenja, tudi načelstvo se je od tega omejilo, češ da je neizvedljiv.⁵⁵ Nekateri časopisi so ta načrt zamolčali, ko so sicer poročali o poteku občnega zbora Kmečke zveze, kar jim je očitala tudi Brazda.⁵⁶ Res pa je, da so obravnave o socialnem zavarovanju kmečkega ljudstva na občnem zboru vključili kot zahtevo v resoluciji v tem smislu: oblast naj takoj pristopi k reševanju socialnega zavarovanja kmečkega stanu, ki je za njegov obstoj nujno potrebno. Prav tako je treba spremeniti viničarski red.⁵⁷

Poudariti velja, da sta ZAKŠ in Brazda (1934—1937) žela v preteklosti in tudi tedaj v javnosti odobravanje za nekatere demokratične poglede na rešitev kmečkega vprašanja in kmečke mladine (npr. zahteva po agrarni reformi, vloga »Kmečke zbornice«, itd.). Njihov že omenjeni osnutek sicer res niso objavljali časopisi nasprotnih političnih taborov, vendar je zanimivo, da so postavljali podobne zahteve. Levo usmerjeni socialistični Ljudski glas, glasilo delovnega ljudstva, ki je v stalni rubriki »Kmečki vestnik« obravnaval gospodarska in socialna vprašanja kmečkega ljudstva, je na primer poudaril: »Nujno potrebno bi bilo, da se vpele splošno zavarovanje za starost in onemoglost za vse prebivalstvo, ki ne uživa nobene socialne zaščite in je revno, da ne more prihraniti in se preskrbeti za starost in onemoglost, kar velja za ogromno večino našega naroda.«⁵⁸ Liberalna Domovina, ki je poročala o občnem zboru ZAKŠ v začetku decembra 1938, je omenila tudi zahtevo »kmečkih šolancev«, »naj se sedanji način socialnega zavarovanja razširi tako, da ga bo deležno vse prebivalstvo.«⁵⁹

Decembra 1935 obnovljena Kmečka zveza se je zlasti v naslednjih dveh letih 1936 in 1937 organizacijsko precej razmahnila, tako da je imela z izjemo Prekmurja 1940 v vseh okrajih številne krajevne Kmečke zveze. Te pa so predstavljale hkrati tudi politično zaledje slovenskemu delu JRZ.⁶⁰

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Primerjaj Domoljub, 13. julija 1938, št. 28.

⁵⁶ Brazda 1937, št. 12, str. 82.

⁵⁷ Orač, 1938, februarja, št. 3.

⁵⁸ Ljudski glas, 1. maja 1938, št. 5.

⁵⁹ Domovina, 8. decembra 1938, št. 49.

⁶⁰ Anka Vidovič-Miklavčič, Razvoj in dejavnost Kmečke zveze v letih 1929—1941, izvirna razprava, tipkopis s tabelo po okrajih, oboje pri avtorici.

Proti koncu prve Jugoslavije naj bi po ocenah klerikalnega tiska zajemala kot kmečka stanovska organizacija 70 do 80 tisoč kmečkega prebivalstva. Tudi komunistična stranka jo je imela za množično organizacijo in so bazo Kmečke zveze nekatera — partijska — ljudskofrontna glasila in letaki v smislu sprejetega manifesta ustanovnega kongresa KPS pozivala na podlagi morebitnega skupnega programa k sodelovanju v boju proti klerofašističnemu vodstvu in proti centralizaciji in fašizaciji države. Ko je Kmečka zveza na plenarni seji glavnega odbora 5. junija 1936 sprejemala osnutek svojega programa, je med drugim zahtevala tudi uvedbo »obveznega zavarovanja kmečkega prebivalstva, tako za elementarne nesreče, kot za starost«.⁶¹ To naj bi se izvedlo prek domačih zavarovalnic, ki že imajo izpeljano organizacijo, in s primernim prispevkom države.⁶² Kmečki stan, ki namreč doslej ni imel nobenega socialnega zavarovanja, je upravičenost reševanja tega vprašanja klerikalno vodstvo in načelstvo Kmečke zveze in vodstvo Mladinske KZ takole razglasilo: »Naš kmečki stan je glede državljanskih in političnih pravic enakopraven z drugimi stanovi, ni pa enakopraven z njimi glede socialnih pravic, ki jih uživajo drugi stanovi... Zato mora današnja Kmečka zveza postaviti v svoj program borbo za socialne pravice kmečkega stanu, borbo za zavarovanje kmečkega ljudstva, borbo za omogočanje zadostne splošne in strokovne izobrazbe vsej kmečki mladini, borbo za močno kmečko zadrugišništvo, ki bo zmožno organizirati naše kmečko gospodarstvo...«⁶³ Reševanje teh vprašanj je Kmečka zveza predvidevala predvsem v okviru Kmetijske zbornice, katere uresničitev je »del našega programa«. Obnovljena Kmečka zveza je v luči »obnove kmečkega gospodarstva«, saj je videla kmetijstvo že na robu propada, skoraj na vseh pomembnejših kmečkih taborih KZ in občnih zborih zahtevala poleg drugih pravic tudi starostno zavarovanje kmečkega prebivalstva. Ob prizadevanju za gospodarsko in socialno okrepitev kmečkega prebivalstva in ga s tem obdržati na domači grudi, pa je imela klerikalna stranka tudi politične račune. Člani Kmečke zveze so bili namreč številni privrženci slovenskega dela JRZ na podeželju in so imeli pomembno vlogo v razmerju sil pri občinskih in skupščinskih volitvah. Imeli pa so v rokah tudi na novo preurejeno Župansko zvezo.

Poudariti velja, da sta Kmečka zveza in julija 1937 ustanovljena Kmetijska zbornica, podaljšana roka Kmečke zveze in hkrati močna postojanka privrženec politik A. Korošca, pri obravnavi vprašanja starostnega zavarovanja kmetov vključevali tudi poljedelsko delavstvo. To namreč po uredbi z dne 21. januarja 1937 o ustanovitvi Kmetijske zbornice ni imelo v njej svojega zastopstva, prav tako ne še v času delovanja »razredne« Delavske zbornice. Toda širše je Kmečka zveza prištevala v posebno skupino narodnega organizma — kmečki stan — ne le kmečke posestnike z vsemi družinskimi člani, kmečko mladino od 14. leta starosti, marveč tudi poljedelske delavce in kmečke obrtnike. Ob tem pa moramo pristaviti, da je bil manjši del poljedelskega delavstva (viničarji) že organizacijsko povezan, sredi tridesetih let pa so poljedelsko delavstvo znova skušali organizacijsko urediti strankini privrženci JRZ. Zato bomo pri nadaljnji obravnavi zastavljenega vprašanja o zavarovanju

⁶¹ Domoljub, 10. junija 1936, št. 24.

⁶² Ibidem.

⁶³ Domoljub, 10. avgusta 1938, št. 32.

kmečkega prebivalstva najprej ugotovili, kako in v kolikšni meri so bili organizirani poljedelski delavci?

Po prvi svetovni vojni ustanovljeni »Zvezi kmečkih delavcev«, ki pa nikoli ni prav zaživela, je sledila »Strokovna zveza poljedelskih delavcev« (SZPD). Slednja je imela ustanovni občni zbor 29. marca 1936 v Ljubljani. Njene smernice so izhajale iz krščanskega svetovnega nazora, v svojih pravilih pa je zagovarjala »nadstrankarsko nevtralnost«, namenjena je bila poljedelskim delavcem vseh strok, njeno delovanje pa naj bi se raztegnilo na vso državo. V programu si je zastavila naslednje cilje: izobraževati in ščititi interese poljedelskih delavcev, doseči enakopravnost z industrijskim in obrtnim delavstvom in si tako priboriti vse socialne pravice. Podrobno organizacijsko delo naj bi se odvijalo prek podružnic.⁶⁴

Vodstvo SZPD s sedežem v Ljubljani je svoja obvestila članstvu objavljala v Delavski fronti, pozneje v Slovenskem delavcu, vendar je že od svoje ustanovitve dalje naglašala, da je samostojna organizacija, a v prijateljskih odnosih z Zvezo združenih delavcev (ZZD), in da bo vedno sporazumno sodelovala s Kmečko zvezo v praktičnih zadevah.⁶⁵ Če izvzamemo Zvezo poljedelskih delavcev (ZPD) s sedežem v Prekmurju, o kateri bo še govori, nimamo nadrobni podatkov o organizacijski rasti Strokovne zveze poljedelskih delavcev (poslov: hlapcev, dekel) in dninarjev, kar kaže, da ljubljanska centrala ni imela močnih podružnic v drugih krajih Slovenije med naštetimi poljedelskimi delavci.⁶⁶

Na občnem zboru Strokovne zveze poljedelskega delavstva (SZPD) v Ljubljani julija 1938 so med drugim ugotavljali, da živi poljedelsko delavstvo v slabih socialnih razmerah, zato so v sprejeti resoluciji zahtevali med drugim naslednje: uvede naj se zavarovanje poljedelskih delavcev za starost in zboljša podpora v bolezni, modernizira naj se socialna zakonodaja, poljedelsko delavstvo naj postane deležno zaščite delavske zbornice, določijo naj se prejemki za delo. Občni zbor je tudi pozdravil Zvezo poljedelskih delavcev (ZPD) v Prekmurju in Strokovno zvezo viničarjev (SZV) v Ljutomeru ter ju vabil k medsebojnemu sodelovanju, poljedelsko delavstvo pa pozival k večji organiziranosti.⁶⁷

Kmečka zveza, ki zaradi značilne strukture agrarnega prebivalstva v obeh prekmurskih okrajih razumljivo ni beležila številne krajevne KZ, je zato žela večje uspehe Zveza poljedelskih delavcev s sedežem v Murski Soboti. Tu je uspelo krajevnemu klerikalnemu vodstvu s pomočjo šefa podružnice Borze dela v Murski Soboti Franca Kereca zajeti veliko tamkajšnjih sezonskih delavcev, pretežno mladih. Prekmurska ZPD, ki se je ustanovila aprila 1937, njen predsednik je bil že omenjeni Kerec, je štela proti koncu 1937. leta okrog 4000 članov, sredi leta 1938 pa že čez 6200 članov,⁶⁸ svoje podružnice je širila od zime 1938/39 po vseh krajih Prekmurja. Tako je v začetku leta 1940 vključevala 12-500 članov, v začetku leta 1941, kot je razvidno iz

⁶⁴ Delavska fronta 4. aprila 1936, št. 14.

⁶⁵ Delavska fronta 11. julija 1936, št. 28.

⁶⁶ Primerjaj članka v Delavska fronta, 4. julija 1936, št. 27; Slovenski delavec, 27. februar 1941, št. 8.

⁶⁷ Domoljub, 20. julija 1938, št. 20.

⁶⁸ Slovenski delavec, 16. julija 1938, št. 28.

tajniškega poročila, je imela v 24 samostojnih podružnicah iz vseh delov Prekmurja in še iz Medjimurja nekaj manj kot 14 600 članov.⁶⁹ V svojem programu je prekmurska ZPD zahtevala med drugim poleg ureditve zaščitne zakonodaje sezonskih delavcev tudi bolniško, nezgodno in starostno zavarovanje. Na vprašanje, v kakšnem razmerju sta bili obe organizacijsko močni stanovski organizaciji, torej Kmečka zveza in prekmurska ZPD, kaže navesti dejstvo, da sta na svojih shodih in občnih zborih vse bolj proti koncu tridesetih let poudarjali obojestransko vzajemno sodelovanje v smislu graditve nove stanovske družbe. Sicer pa je ZPD na zborovanjih zahtevala članstvo v Delavski zbornici.⁷⁰ Res je tudi, da je centrala ZZZD v Slovenskem delavcu obravnavala delavsko zaščitno zakonodajo in zavarovanje poljedelskih delavcev,⁷¹ še posebej organiziranih v okviru ZPD s sedežem v Prekmurju, in to pred njeno vključitvijo sredi septembra 1940 v ZZZD.

K poljedelskemu delavstvu prištevamo tudi viničarje. Ti so bili že v dvajsetih letih organizirani sprva v »Strokovni zvezi viničarjev in kmetskih delavcev«, ki pri organiziranju poljedelskih delavcev v ožjem smislu ni bila uspešna, zato se je omejila le na viničarje.⁷² »Strokovna viničarska zveza« (SVZ) je dolga leta delovala v okviru strokovne organizacije Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ). V drugi polovici tridesetih let pa se je vodstvo SVZ vse bolj približevalo novo ustanovljeni ZZZD. Na izrednem občnem zboru 8. januarja 1939 v Ljutomeru je vodstvo celo sklenilo, da je organizacija izstopila iz JSZ in se vključila v desničarsko ZZZD.⁷³ V okviru te se je poslej reševalo viničarsko vprašanje, zlasti z vidika nekaterih vprašanj delavske zaščite.⁷⁴

Ugotovili smo torej, da so organizacije poljedelskih delavcev delovale pod okriljem vse bolj ofenzivne klerofašistične ZZZD. Toda velika večina poljedelskega delavstva je bila še neorganizirana. To pa je v okviru kmečkega stanovskega gibanja vabila v svoje vrste Kmečka zveza, ki je poudarjala, da v kmečko stanovsko skupnost spadajo vsi, ki »živijo od dela na zemlji«.⁷⁵

Poljedelsko delavstvo (vaški proletariat), v kolikor je bilo politično in razredno ozaveščeno, pa se je vključevalo tudi v kmečko-delavsko oziroma ljudskofrontno gibanje.

Prav gotovo je dobila KZ novo vzpodbudo za reševanje socialnega zavarovanja kmetov z uredbo dne 22. marca 1937 o izvajanju zavarovanja delavcev za onemoglost, starost in smrt, ki naj bi se pričela izvajati 1. septembra 1937. Seveda za tisto delavstvo, ki je bilo zajeto v že omenjenem zakonu o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922 in ki so bili zavarovani pri Osrednjem uradu za zavarovanje delavcev (SUZOR).^{75a} Tako je banska uprava, kot je pozneje poročal Orač, decembra 1937 tudi predlagala ministrstvu za socialno politiko

⁶⁹ Slovenski dom, 20. januarja 1940, št. 16; Slovenski dom, 17. marca 1941, št. 63.

⁷⁰ Slovenski delavec, 12. marca 1938, št. 10.

⁷¹ Slovenski delavec, 26. marca 1938, št. 12. Članek R. Smersuja: Poljedelskemu delavstvu zaščito in zakonodajo.

⁷² Delavska fronta, 4. aprila 1936, št. 14.

⁷³ Slovenski delavec, 14. januarja 1939, št. 2—3. Primerjaj še Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v OF. Ljubljana 1977, str. 175—176.

⁷⁴ Primerjaj Slovenski delavec, 22. aprila 1939, št. 17; 20. maja 1939, št. 21; 19. avgusta 1939, št. 34; 9. decembra 1939, št. 50.

⁷⁵ Orač, januar 1940, št. 1.

^{75a} Glej op. 29. Kresal cit. d. str. 178.

in narodno zdravje, naj se izda okvirni zakon na osnovi člena 6 že zgoraj omejenega zakona o socialnem zavarovanju delavcev. Okvirni zakon pa bi pooblastil bana, da bi za svojo banovino pripravil izvedbo socialnega zavarovanja, in to ne le za poljedelsko delavstvo, marveč tudi za male kmete. V pristojnosti banovine naj bi bilo tudi, da se izvede socialno zavarovanje najprej za tisto panogo, ki bi jo imeli v banovini za najbolj nujno, in na način, ki bi bil najbolj primeren.^{75b}

Uvodoma velja poudariti, da je na dinamiko obravnave zavarovanja kmečkega prebivalstva vplivalo tudi sočasno urejanje drugih vprašanj, ki pa so živo zadevale kmeta. Tako uredba o likvidaciji kmečkih dolgov, uredba o likvidnosti kmečkih in sploh kreditnih zadrug, centralizacija združništva na podlagi novega zakona o združništvu, da omenimo najbolj aktualna.

Poleg tega so si prizadevali izpopolniti organizacije zdravstvenih občin. Ne nazadnje kaže navesti še dejstvo, da so se rojevali razni predlogi o zavarovanju kmečkega prebivalstva v povezavi ali pa vsaj vzporedno z vprašanjem zakonske ureditve dednih kmetij, za katere se je določen krog kmetijsko-pravnih strokovnjakov ogreval, četudi so se hkrati zavedali dvoreznega meča. Dobra stran uveljavitve tega zakona je, naj bi z gospodarskega vidika zaustavil drobljenje posesti ali zajezil prehajanje v nekmečke roke, s čimer bi utegnilo okrepiti tudi delež slovenske kmetije v obmejnih predelih in dvigniti narodno zavest. To pa je bila tudi ena pomembnih programskih smernic Kmečke zveze. Po drugi strani pa so prav kmetijski strokovnjaki in zadrugarji ugotavljali trenutno nesmotrnost zakona o dednih kmetijah, saj bi pomenil močno oviro pri razvoju kreditnega združništva, ko bi bil kmet vezan oziroma oviran pri najemanju posojila, kar bi spet prizadelo kmeta. Poleg tega se je odpiralo vprašanje, katere kmetije naj bi tak zakon zajemal: ali kmečke posesti z nad 5 oziroma 7 ha zemlje ali tudi manjše izpod 5 ha. Vse to je treba imeti pred očmi, kajti vsa ta vprašanja so prispevala k zapletenosti reševanja in hkrati bila pomembna ovira za doseg čimprejšnjega in realnega zakonskega osnutka socialnega zavarovanja kmečkega ljudstva.

Kmečka zveza je na podlagi resolucije, sprejete na občnem zboru februarja 1938 v Celju, poleti 1938 odprla pisno posvetovanje (anketo) v Domoljubu. Uvodoma je ob 30-letnici dr. Krekove pobude podala v članku »Socialno zavarovanje našega kmečkega ljudstva« kratek historiat in na koncu nanizala naslednja vprašanja: 1. ali in katero panogo kmečkega socialnega zavarovanja (požarno, starostno, bolezensko, onemoglostno, zoper nezgode, ujme, za dote itd.) bi bilo potrebno uvesti, 2. ali je slovenski kmet voljan in zmožen nositi razmeroma znatne stroške zavarovanja, 3. katere plasti kmečkega ljudstva naj bi vključili v ta zavarovanja: posle, kmečke delavce, bajtarje, srednje kmete, žene in otroke itd. 4. kakšna naj bo organizacija tega zavarovanja. Kdo naj vzame zadevo v roke in kako naj jo izvede? Ali bi ga kazalo nasloniti na delavsko zavarovanje?⁷⁶ Obenem je obnovljena Kmečka zveza še poudarila: »Mi o tem do danes sploh nimamo še niti najosnovnejših načrtov in računov.« Tako KZ; medtem ko je hkrati objavila vest, da je v zimi 1937/38 Zveza absolventov kme-

^{75b} Orač, februarja 1939, št. 2.

⁷⁶ Domoljub, 13. julija 1938, št. 28.

tijskih šol (ZAKŠ) napravila »Načrt uredbe o splošnem ljudskem zavarovanju«, ⁷⁷ o katerem pa je bilo že govora.

Pisni odgovori kot odziv na anketo so večinoma poudarili, da je »socialno zavarovanje kmečkega ljudstva neobhodno potrebno«, da na Slovenskem prevladujejo poleg bajtarjev majhne in srednje kmetije, v prvi vrsti pa so potrebni socialnega zavarovanja poljedelski delavci. Glede prispevkov za zavarovanje so bili odgovori deljeni, nekateri so menili, da naj plačujejo vsi stanovi, seveda sorazmerno s svojimi dohodki in ne samo zavarovanci. Navedli bomo še drugo zelo realno stališče: če bi morali zavarovanci sami prispevati vsa denarna sredstva, bi pomenilo to za večino naših kmetij gospodarsko smrt. Tako ne kmetije ne kmečki delavci v tem času ne bi mogli plačevati novih dajatev.

Podobno mnenje sta imela F. Erjavec in predsednik ZAKS, ki sta se tudi udeležila ankete. F. Erjavec, ki je pisal že v Socialni misli o eksistenčnem vprašanju slovenskega kmeta in videl rešitev tega vprašanja predvsem zunaj agrarizma v hitrejšem razvoju in utrditvi obrti in industrije v Sloveniji oziroma v državi, ⁷⁸ je predlagal v omenjeni anketi naslednje: socialno zavarovanje naj bi sicer zajelo predvsem poljedelsko delavstvo, vendar bi zaradi malokmečkega značaja slovenskih kmetov postopoma prišli v poštev vsi, ki se »pretežno preživljajo od kmetijstva«. ⁷⁹ Erjavec, ki je odprl vprašanje socialnega zavarovanja v knjigi Kmetiško vprašanje, je tudi menil, da bi kazalo zavarovanje kmečkega ljudstva izvesti v neki organski povezavi z industrijskim in obrtnim delavstvom ter majhnih in srednjih obrtnikov. Saj je menil, da je razmejitev med kmečkim človekom in industrijskim in obrtnim delavcem sploh nemogoča. Prednost je dal zavarovanju za starost, onemoglost in smrt. Bolezensko zavarovanje bi se posebej reševalo. Erjavec je hkrati predlagal, naj bi banska uprava, Kmetijska zbornica in Kmečka zveza sestavila komisijo in po temeljiti preučitvi problema predložili javnosti poročilo s primernimi predlogi in izračuni. Menil je tudi, če bi se socialno zavarovanje pričelo reševati po banovinah, kar pa je precej neizvedljivo, bi terjalo seveda znatno pomoč države in samouprav, pri čemer bi morala biti predhodno v najvišji meri izvedena upravna in finančna decentralizacija in avtonomija. ⁸⁰

O nadsobnosti načrta o socialnem zavarovanju, ki ga je izdelala ZAKŠ in objavila v Brazdi, smo že govorili. V anketi pa je predsednik ZAKŠ še poudaril, da je nujno potrebno pristopiti k ljudskemu socialnemu zavarovanju, če hočemo ohraniti slovenski kmečki stan. Ljudsko zavarovanje mora biti splošno in celotno (za starost, onemoglost, bolezen in smrt). Izhajal je iz prepričanja, »da so močnejši sloji dolžni, da tem potom povračajo za ustvarjanje gospodarskih dobrin onim, ki jim naravnost dati ne morejo ali nočejo. Zato pa je poklicana oblast, da štiti šibkeje pred močnejšimi, da daje prednost življenjski pravici pred izkoriščanjem in zatiranjem«. ⁸¹

⁷⁷ Domoljub, *ibidem*.

⁷⁸ Fran Erjavec, Socialno vprašanje našega kmečkega stanu, Socialna misel 1925, str. 165—175. Primerjaj tudi Domoljub, 27. oktobra 1937, št. 43 članek F. Erjavec Slovenija hoče kruha.

⁷⁹ Domoljub, 20. julija 1938, št. 29.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Domoljub, 10. avgusta 1938, št. 32. Članek Ovsenik Janez, Ljudsko zavarovanje.

Kmetijska zbornica je v sodelovanju s Kmečko zvezo priredila konec maja in v začetku junija 1938 v Ljubljani veliko kmetijsko anketo, katere se je udeležilo skoraj 200 oseb. Po odsekih so obravnavali stanje kmetijstva in socialne razmere kmečkega prebivalstva.⁸² Med drugimi obravnavami različnih strokovnjakov je sodeloval tudi tajnik Delavske zbornice Filip Uratnik. V referatu »Poljedelsko delavstvo v Sloveniji« je ugotovil, da je številčno poljedelskega delavstva skoraj toliko kot obrtno-industrijskega. Ob tem je poudaril, da je pravni položaj kmečkih delavcev še nejasen in zelo pomanjkljiv, kar zelo povečuje socialno ogroženost, zato je tudi beg delovne sile iz agrarnega podeželja neustavljiv. Zlasti odhaja presežek delovne sile iz vinorodnih krajev in iz Prekmurja, ki kot sezonski delavci delajo v Nemčiji in Franciji. Problem zaposlitve se odpira tudi v vaseh po dolenskih in notranjskih barih. Tako se slišijo odločne zahteve po splošnem socialnem zavarovanju kmečkega prebivalstva tudi iz vrst kmetov, ne le iz vrst poljedelskega delavstva. Vendar je F. Uratnik menil, da predstavlja reševanje vsestranskega socialnega zavarovanja »skrajno težko vprašanje«, saj bi stroški za zavarovanje znašali v Sloveniji okoli ene četrtine vsega kmetijskega donosa, ki se proda na trgu.⁸³

V smislu gesla KZ, da je treba rešiti slovenski kmečki stan, je načelstvo KZ pozivalo tudi krajevne KZ, naj razpravljajo o teh vprašanjih na svojih sejah in sestankih, svoje zahteve pa posredujejo na pristojna mesta.

Omenimo naj, da so slovenski kmetje to vprašanje obravnavali med drugim tudi na krajevnih občnih zborih KZ, ki je bil za vse na isti dan, to je 12. februarja 1939. Med drugimi zahtevami so tedaj sprejeli tudi naslednje: čimprej naj se uredi s pomočjo javnih oblasti kmečko starostno in bolezensko zavarovanje.⁸⁴

Največ pa se je poleg Kmetijske zbornice s tem vprašanjem ukvarjal pravni odsek KZ. Prvi osnutki so bili podani na plenarni seji glavnega odbora KZ 18. decembra 1938, ko je imel dr. Pergar referat o kmečkem socialnem zavarovanju. Kot je potem poročal Orač, glasilo KZ od decembra 1937 dalje, je referent najprej razčlenil vse panoge zavarovanja in s statističnimi podatki o vsaki panogi zavarovanja še posebej prikazal finančni razvid in višino plačil. Ko je govoril o objektu zavarovanja, je dal s socialnega vidika prednost predvsem poljedelskim delavcem (delavci, hlapci, deklet, viničarji itd.). Z vidika zavarovanja slovenske kmetije pa je obravnaval tudi kmečkega gospodarja in njegovo družino, pri čemer pa bi se vplačila visoko dvignila. V tej zvezi je naštel tudi vire, iz katerih se zdaj v nesistematični obliki dajejo podpore v primeru bolezni.

Na plenarni seji so odborniki po živahni razpravi, ki je temu sledila, sprejeli sklep, da naj KZ zasleduje le izvedbo zavarovanja za starost in onemoglost, vzporedno pa naj spremlja tudi možnosti za zavarovanje v primeru bolezni. Obenem so sklenili, naj bi čimprej sestavili poseben odbor, vključno z zavarovalnim tehnikom.⁸⁵

⁸² Domoljub, 9. junija 1938, št. 23.

⁸³ Domoljub, 28. junija 1938, št. 26.

⁸⁴ Orač, marec 1939, št. 3.

⁸⁵ Orač, januar 1939, št. 1.

Več konkretnih predlogov, kako bi se vsaj začasno rešila vprašanja o nekaterih vrst zavarovanja, je prinesel Orač v februarju 1939, ki je bil v tem času tudi glasilo Kmečke zbornice. Predlogi se nanašajo predvsem za zavarovalni objekt poljedelskega delavca in malega kmeta do 5 ha zemljiške posesti. Tako bi glede na to, da so bili v nezgodno zavarovanje že zajeti poljedelski delavci pri strojih, kazalo tako urediti nezgodno zavarovanje še vsaj za gozdne delavce.

Za bolniško zavarovanje, ki so ga industrijski delavci imeli na podlagi zakona o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922, je KZ za poljedelske delavce (razen tistih, ki so bili zavarovani pri strojih) skušala urejevati s pomočjo organizacije zdravstvenih občin, ki jih je bilo v banovini 119 in približno prav toliko zdravnikov. Banovina je, kot je pisal Orač, za letno kritje osebnih izdatkov zdravnikov prispevala 3,5 milijona din. Če bi se ta znesek še povečal, bi zaradi še dokaj urejenih zdravstvenih občin (ponekod naj bi se še ustanovile in uredile) in točne določitve kroga upravičencev (v viničarskih okrajih ali v okrajih z malo posestno strukturo prebivalstva bi bilo seveda višje število upravičencev), bi se deloma oziroma začasno nadomestilo omenjeno zavarovanje. Poleg zdravstvenih občin naj bi pritegnili tudi zdravstvene zadruge, ki pa so zaenkrat le poskus.⁸⁶ Toda novi združni zakon jim ni bil naklonjen.

Za starostno zavarovanje pa je bilo podanih nekaj številčnih podatkov. V primeru splošnega zavarovanja kmečkega prebivalstva bi potrebovali letno okoli 44 milijonov din. Ako pa bi se omejili pri samostojnih posestnikih le na velikost posestva do 5 ha, bi bilo število zavarovancev okoli 60 000 in bi letno potrebovali okoli 6 do 7 milijonov din. Če pa bi hkrati zajeli še njihove družinske člane, bi bila vsota spet znatno višja.

Za posle in dninarje, ki so jih ocenili na okrog 80 000 oseb, pa bi zavarovanje stalo najmanj 8 do 9 milijonov din. Po štirih letih plačevanja prispevkov bi dobil zavarovanec od 70 do največ 100 din mesečno, po polni zavarovalni dobi pa med 100 in 150 din na mesec. Sredstva za to bi kazalo pritegniti iz občinskega socialnega sklada, ki tudi znaša za vso banovino okoli 8 do 9 milijonov din. Sicer pa se bo to vprašanje težko rešilo brez posrednih in neposrednih prispevkov uporabnikov zavarovanja.⁸⁷

Kmečka zveza in Zveza absolventov kmetijskih šol (ZAKŠ) sta bodisi v načelnih člankih ali resolucijah sprejetih na občnih zborih proti koncu stare Jugoslavije, vse bolj naglašali zahtevo po zavarovanju kmečkega prebivalstva vsaj za Slovenijo,⁸⁸ če že tega ne bo mogoče izvesti v okviru drugih banovin. Toda tako, kot so se vse bolj oddaljevale realne možnosti ustanovitve banovine Slovenije, je podobno veljalo za doseg zakonskega osnutka, kaj šele za izdajo zakona o starostnem zavarovanju kmečkega prebivalstva. Slovenski kmet je bil namreč v primerjavi s kmeti v drugih jugoslovanskih pokrajinah zaradi centralistične politike slovenskega dela unitarističnih strank najbolj davčno oziroma finančno obremenjen.

Če preidemo h konkretnim navedbam vzrokov kmečke preobremenjenosti in tako nesposobnosti plačevanja zavarovalnih prispevkov, kar je bil upo-

⁸⁶ Orač, februar 1939, št. 2.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem.

števanja vreden faktor pri lotevanju predvidenih zakonskih osnutkov, bi navedli naslednje:

Slovensko kmetijstvo je bilo v državi najbolj zadolženo. Tako je izročilo v dravski banovini na področju ljubljanske podružnice Priviligirane agrarne banke (PAB) 50 bank in pa sorodnih denarnih zavodov 7305 dolžnikov in 446 denarnih zadrug še 40 392 dolžnikov, skupaj 47 697 dolžnikov. Na enega dolžnika je prišlo okoli 12 000 dolga in je bilo v poprečju z zagrebško podružnico 3350 din in na 156 220 dolžnikov ali beograjsko 4200 din na 271 013 dolžnikov znatno višje.⁸⁹ Strokovni bančni krogi so tudi ugotavljali, da slovenski kmet najbolj disciplinirano odplačuje anuitete. Tako je Ljudski glas v začetku avgusta pisal, da so po zadnjem poročilu podružnice PAB v Ljubljani slovenski kmetje odplačali v primeru s srbskimi in hrvaškimi ter bosanskimi največ dolga, se pravi od 479,7 milijona dolga so vrnili že 40,8 milijona dinarjev ali 8,5 odstotka.⁹⁰

Po ugotovitvah že omenjene kmetijske ankete v začetku junija 1938, ki jo je priredila Kmetijska zbornica za dravsko banovino, naj bi bile javne dajatve v primerjavi z drugimi banovinami višje. Tako znašajo na enega prebivalca po okrog 800 din državnega davka v dravski banovini, v drugih pa povprečno 450 din. Banovinski davek je znašal pri nas 107 din, v drugih banovinah 44 din in občinski davek (v kmetijskih občinah) pri nas 128, v drugih banovinah le 50 din.⁹¹

Zemljarina (10 % čistega katastrskega dohodka) namreč sama sicer ni bila pretežno breme. Toda po oceni J. Božiča na že omenjeni kmetijski anketi, je dejansko postal čisti katastrski dohodek zaradi padca cen za polovico nižji in je od gospodarske depresije dalje zajel davek od pol do ene tretjine čistega katastrskega donosa. Na državno zemljarino kot merilo pa so na to določali še razne samoupravne doklade.⁹² Anketa je tudi poudarila potrebo po novi oceni zemljišč, po znižanju najmanj za polovico katastrskega donosa (kar vpliva tudi na znižanje davka) in pa uvedbo eksistenčnega minimuma, torej davčno oprostitev malih kmetov do 5 ha zemlje. Tudi indirektni davki so precej zadevali kmete, še posebej carine, ki dražijo nakup poljedelskih strojev. Sicer pa je že samo nesorazmerje cen med kmetijskimi in industrijskimi proizvodi predstavlja, kot je pisal Ivan Bratko, za kmeta neko »javno davščino«.⁹³ Preobremenjenost kmeta z davki, vnovična zadolžitev in tako vse težja ohranitev ravnovesja med dohodki in izdatki, četudi je višina obeh npr. od leta 1924 do 1937 konstantno padala, je kmeta vse bolj izčrpavala.⁹⁴

⁸⁹ Domovina, 25. marca 1937, št. 15 in 20. maja 1937, št. 21.

⁹⁰ Ljudski glas, 1. avgusta 1938, št. 8.

⁹¹ Domoljub, 9. junija 1938, št. 23.

⁹² Domoljub, 9. junija 1938, št. 23. Primerjaj tudi J. Božič: Javne dajatve in kmetijstvo. Tehnika in gospodarstvo, št. 7—8, str. 213—221; Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Ljubljana 1970, B. Grafenauer: Gospodarski obrati kmetije, str. 641—643.

⁹³ Ivan Bratko, Gibanje cen in naše kmetijstvo, str. 15.

⁹⁴ Ivan Bratko, Gibanje cen in naše kmetijstvo, str. 22. Tu navaja primer trdne kmetije, ki je imela leta 1924 114 244 din dohodkov in 115 190 din izdatkov, a leta 1937 pa le še 56 021 din dohodkov in 35 731 din izdatkov. Številčne podatke navaja tudi za obe postavki še za leto 1928, 1935.

Navedimo še, kakšen je bil zaslužek poljedelskega delavca v Sloveniji in sodbo o njegovi zmogljivosti plačevanja zavarovalnih prispevkov. V prikazu zaslužka poljedelskih delavcev se bomo omejili le na gospodarske posle (hlapce in dekle). Njihov naturalni del zaslužka je bil letno, po sodbi F. Uratnika 2400 din, letna minimalna plača pa 1200 din, skupaj torej 3600 din oziroma letna maksimalna plača 3000 din, skupaj 5400 din. Če predvidevamo, da je bil posel zaposlen v letu 300 dni, je dobil na dan 12 oziroma 18 din, kar bi odgovarjalo v mestu mezdi od 19 do 20 din na dan.⁹⁵ Sicer pa so bile dejansko mesečne plače gospodarskih poslov (hlapcev in dekel) v Sloveniji glede na značilnosti strukture agrarnega prebivalstva po posameznih okrajih zelo različne. Praviloma so bile plače dekel nižje od plače hlapcev. Po F. Uratnikovi tabeli, ki je narejena na podlagi podatkov iz občinskih uprav, naj za ilustracijo navedemo nekaj primerov. Najnižje plače gospodarskih poslov so bile v okraju Ljutomer, plača dekel je znašala komaj 80 din, plača hlapcev pa 105 din, sledi dravograj-ski okraj s 85 din oziroma 115 din, dalje ptujski okraj s 90 din oziroma 110 din, šmarski s 100 din oziroma 120 din, laški s 110 din oziroma 150 din, kamniški 150 din oziroma 200 din. Najvišje plače pa so bile v gorenjskih okrajih, tako v kranjskem, kjer je plača dekel znašala 220 din, plača hlapcev pa 285 din, radovljiškem, plača dekel 180 din, plača hlapcev pa 260 din in škofjeloškem, plača dekel 170 din in plača hlapcev 240 din.⁹⁶ Iz teh skopih podatkov je razvidno, da so denarne plače poljedelskih delavcev (podobno tudi dninarjev in gozdnih delavcev) zelo slabe in se ne bi moglo vzporedno urejevati z merili, ki veljajo za obrtno delavstvo. Po ocenitvi F. Uratnika bi znašali prispevki za vse tri vrste zavarovanja (bolniškega, nezgodnega in starostnega) okrog 10 odstotkov povprečnega denarnega in naturalnega poljedelskega donosa, ki odpade na osebo, zaposleno v poljedelstvu in okrog ene četrtine denarnega donosa od dela poljedelske osebe.⁹⁷ V tem ko je J. Ev. Krek zavračal pomisel, da kmet in poljedelski delavec nista sposobna plačevati zavarovalnih prispevkov, so v 30 letih politiki, kmetijski in drugi strokovnjaki zelo realno ocenjevali in upoštevali gospodarsko nemoč kmečkega ljudstva.

Ob vprašanju plačevanja zavarovalnih prispevkov kmetov in poljedelskih delavcev v širšem pomenu, se je hkrati povezovalo že kar konstantno vprašanje odpiranja novih tržišč in vse bolj aktualno določanje novih cen kmetijskim pridelkom, saj so jih vnovično na široko odpiranje »škarij cen« v primerjavi s cenami neagrarnih proizvodov vse bolj potiskale navzdol. Teh dodatnih ovir v zadnjih letih stare Jugoslavije namreč zaradi spremenjenih gospodarskih načel z vidika poudarjanja avtarkije nekaterih evropskih oziroma sosednjih držav^{97a} in pa tudi že na domačih tleh,⁹⁸ se pravi uvajanja vojnega gospodarstva, sta se močno zavedali tako Kmečka zveza kot Zveza absolventov kmetijskih šol. Sicer pa velja znova poudariti, da je bilo vprašanje reguliranja cen

⁹⁵ Hrvoje Maister in Filip Uratnik, Socialni problemi slovenske vasi. Ljubljana 1938, II. zvezek. Statistična priloga k študiji: Poljedelsko delavstvo v Sloveniji, str. 75.

⁹⁶ Ibidem, str. 77.

⁹⁷ Ibidem, str. 39.

^{97a} Jože Lavrič, Naše kmetijstvo in svetovno gospodarstvo. Ljubljana 1938, zlasti str. 37—39.

⁹⁸ Orač, februar 1939, št. 2.

kmetijskim proizvodom nasploh eno najtežjih vprašanj agrarne politike, tako kmečkih stanovskih organizacij in gibanj kot državnih oblasti.

Da se vprašanje socialnega zavarovanja kmečkega ljudstva ni premaknilo dlje od začetnih načrtov KZ, ZAKŠ in Kmetijske zbornice, je razvidno tudi iz sprejetih resolucij na zadnjem občnem zboru KZ 26. januarja 1941. V tretji točki omenjene resolucije je znova poudarjena zahteva po uvedbi kmečkega socialnega zavarovanja, in sicer zavarovanja za starost in onemoglost, za bolezensko in nezgodno.⁹⁹

Tudi po vojni je bilo vprašanje socialnega zavarovanja kmetov (kmečkega prebivalstva) kljub socialistični preobrazbi družbe še dolgo časa trd oreh.

Kot smo videli, so skušali strankini privrženci nekdanje Slovenske ljudske stranke (SLS) in nato JRZ v okviru Kmečke zveze oziroma Zveze združenih delavcev, ki je delovala v sklopu JUGORASA, z reševanjem socialnega zavarovanja »kmečkega ljudstva« prispevati k okrepitvi kmečkega in delavskega stanu, k medsebojni vzajemnosti na temelju avtoritarne stanovske družbe, kar pomeni doseči »socialno pravičnost in socialni mir«.

Tudi KP oziroma KPS je bodisi v svojih ali ljudskofrontnih glasilih (in posebej v različnih študijah) odpirala pereča socialnoekonomska in politična vprašanja in tako socialno varnost slovenskih kmetov, pri čemer je postavljala radikalne zahteve. Vendar tega nismo nadrobno obravnavali, ker bi preseгли okvir prispevka. Toda za primerjavo obravnave socialnega zavarovanja kmečkega ljudstva naj samo navedemo Razglas Kaj hočemo? novembra 1939, ki ga je izdala Zveza delovnega ljudstva Slovenije, in nastopa kot nova oblika ljudskofrontnega povezovanja. V Razglasu Kaj hočemo? je med drugimi obširnimi zahtevami rečeno: »Zahtevamo javno in brezplačno zdravstveno pomoč za kmečko delovno ljudstvo in obrtnike. Zavarovanje (pokojninsko) za starost, onemoglost in smrt se mora razširiti na vse poljedelske delavce, kmete in obrtnike, in sicer tako, da pade večji del bremena na državo, ki naj zato obdavi bogataše.«¹⁰⁰ Obenem je razglas (kot okrožnice ZDLS) znova pozival kmečko ljudstvo, naj zapusti stranke, »ki jih vodi izkoriščevalska gospoda« in naj se kot delovno ljudstvo priključi delavcem, ki se tako kot kmetje borijo »za mir, svobodo in kruh«, torej je njihovo mesto v ZDL Slovenije. Dodajmo še, da je klicala v »trdno in jekleno zvezo delavcev in kmetov« znova tudi Ljudska pravica v začetku leta 1941.

⁹⁹ Domoljub, 29. januarja 1941 in Slovenski dom, 27. januarja 1941, št. 21. Primerjaj tudi dopis Socialno zavarovanje kmetškega stanu. Domoljub, 20. marca 1941, št. 12.

¹⁰⁰ A CK ZKS, fasc. Množična gibanja, Letaki ZDLS, št. 3, Oklic ZDL Razglas Kaj hočemo?, novembra 1939, str. 1.

Anka Vidovič-Miklavčič:

DER BAUERNVERBAND UND DIE SOZIALVERSICHERUNG DER BÄUERLICHEN
BEVÖLKERUNG

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit ist ein Kapitel aus einer umfangreicheren Untersuchung über die bäuerlichen Standesvertretungen im klerikalen Lager in der Zeit von 1929 bis 1941. Untersucht wird sowohl die ideell-programmatische Ausrichtung des Bauernverbandes (KZ — Kmečka zveza), des Verbandes der bäuerlichen Jugend (MKZ — Mladinska kmečka zveza) und des Verbandes der Absolventen der landwirtschaftlichen Schulen (ZAKS — Zveza absolventov kmetijskih šol) als auch die einzelnen organisatorischen Entwicklungsphase dieser Verbände in den einzelnen Bezirken. Es spricht einiges für die These, daß der slovenische Zweig des Jugoslawischen Radikalen Gesamtheiten (JRZ — Jugoslovanska radikalna zajednica) auch über den Bauernverband und über den Verband der Absolventen der landwirtschaftlichen Schulen einen beträchtlichen Rückhalt in der slovenischen agrarischen Bevölkerung hatte.

Zwar stehen die Aktivitäten der ständischen Verbände im Mittelpunkt dieser Arbeit, es wird aber auch über Aktionen der Bauernkammer und über die Weiterentwicklung des bäuerlichen Genossenschaftswesens referiert. Ein Kapitel beschäftigt sich mit der Frage der bäuerlichen Sozialversicherung und dieses Kapitel wurde für den hier veröffentlichten Artikel erweitert, mit einer einleitenden Übersicht versehen, die den angegebenen Zeitraum etwas überschreitet, aber unserer Meinung nach für ein besseres Verständnis der Aktionen der 30-er Jahre von großem Nutzen ist.